

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİNDE YAPILAN SEÇİMLER VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Erdal AYDOĞAN* - Tansu Barış MAHMUTOĞLU**

Özet

Yeni Türk devletinin, 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasıyla kurulduğu kabul edilir. Kuruluşun liderliğini yapanlar devletin demokrasi-cumhuriyet çizgisinde şekillenmesi için önemli adımlar atmışlardır. Seçimler de bu sürecin hayat bulmasında kullanılan en önemli argümanlardan birisi olmuştur. Günümüz demokrasileriyle mukayese edildiğinde şekil ve muhtevası tartışmalı olsa da yaşanan deneyimler bu süreci olgunlaştırarak devam etmiştir. 1920-1938 yılları arasında yapılan genel ve belediye seçimleri CHP ve Mustafa Kemal Atatürk’ün yönlendirmeleriyle sonuçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Seçimler, İkinci seçmen, Demokrasi, Müstakil Mebusluk, CHP

THE ELECTIONS OF MUSTAFA KEMAL ATATURK ERA AND THEIR CHARACTERISTICS

Abstract

The new Turkish state is said to have been founded with the opening of Great National Assembly on 23 rd April,1920. Those who led the process of foundation made efforts to shape the new state on the basis of democracy and republic. Although the form and content of these experiences are debatable when compered to present-day democracies, they continued to make the process more mature. The general and local elections held between 1920 and 1938 ended with the directions of CHP and Mustafa Kemal Atatürk.

Key Words

Election, Second Voter, Democracy, Independent MP, CHP

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, Erzurum/Türkiye. eaydogan25@hotmail.com

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum/Türkiye. barismahmutoglu@gmail.com

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve mütarekenin imzalanmasının ardından dönemin yöneticileri ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Mütarekeden hemen sonra da ülkede işgaller başladı. Sabık yöneticiler tutuklandı, 21 Aralık 1918'de de İttihatçıların çoğunlukta olduğu Meclis-i Mebusan padişah iradesiyle fesh edildi.

Mütareke sonrası siyasal hayatta yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen İttihat ve Terakki Fırkası siyasi varlığını sürdürdü. Bu süreçte çok sayıda oluşum fırka, heyet, cemiyet adı altında ortaya çıktı. Mesela Teceddüt Fırkası, Hürriyetperver Avam Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Çiftçiler Fırkası, Milli Ahrar Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Milli Türk Cemiyeti, Selamet-i Osmaniye Fırkası en dikkat çekenlerindedir.

Yukarıda adı geçen fırka ve cemiyetler bu dönemde oluşan siyasal boşluktan yararlanarak ülke yönetiminde söz sahibi olmak için büyük gayretler içinde oldu. Osmanlı döneminde yapılan son seçimler 1919 seçimleridir. Bu seçimler olağanüstü şartlar altında gerçekleştirildi. Seçimlere bütün ülkede iyi örgütlenen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin namzetleri damgasını vurdu. Yeni meclis ise 12 Ocak 1920'de toplandı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı işgallerin gölgesinde çalışmalarına başladı. Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle şekillenmiş olan Misak-ı Milli kararları 17 Şubat 1920'de kabul edildi. Alınan bu kararlar ve Anadolu'da milli teşkilatlanmanın İtilaf Devletlerini ziyadesiyle rahatsız etmesi üzerine de 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edildi ve Meclis dağıtıldı. Bu tarihten sonra da inisiyatif Ankara'nun eline geçmiş oldu.

Mustafa Kemal ilk iş olarak, 17 Mart'ta ordu komutanlarına gönderdiği genelgede Anadolu'da bir Kurucu Meclis oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekti. 19 Mart tarihli yeni bir genelgeyle de olağanüstü yetkilere sahip yeni meclisin oluşturulması için yapılacak seçimlerin dayanacağı esasları açıkladı¹. Seçimler ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü duruma rağmen, hızlı bir şekilde gerçekleştirildi.

Toplam 66 seçim çevresinden olmak üzere İstanbul Meclis-i Mebusanından gelen 92 mebus, Malta ve Yunanistan'dan gelen 14 mebus

¹ Buna göre seçimlerde genel olarak Meşrutiyet Dönemine ait İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanacak; livalar temel alınarak her livadan 5 kişi seçilecek; seçim gizli oy ve açık sayımla ve mutlak çoğunluk yöntemiyle yapılacak; her fırka, zümre ya da cemiyet seçimlerde aday gösterebilecektir. Aynur Soydan, "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler", *İktisat Dergisi*, 374 (Aralık 1997), s. 76. Seçimler, bazı kaynaklarda yanlış olarak değerlendirildiği gibi iki dereceli yapılmamıştır. İlk anda iki dereceli izlenimi verse de, aslında tek dereceli, gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılmıştır. Çünkü bu seçimlerde, müntehib-i evveler oy kullanmamış, dolayısıyla "müntehib-i sani" seçimi yapılmamıştır. Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006), s. 153.

ve Mustafa Kemal'in 19 Mart tebliği doğrultusundaki seçimlerle belirlenmiş 252 mebusla birlikte toplam 337 mebustan oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 23 Nisan 1920'de açıldı.²

Ankara'da toplanan yeni meclis, çok değişik dünya görüşlerine sahip, eğitim durumları, meslek grupları ve düşünce yapıları birbirine uymayan, aralarında eski İttihatçılar, Hürriyet ve İtilafçılar, Türkçüler, İhtilalciler, İslamcılar ve Bolşeviklerin de bulunduğu üyelerden oluşuyordu.³

Kişisel farklılıklarına rağmen, milli bağımsızlık ve özgürlük inancı etrafında toplanan TBMM, 29 Nisan 1920'de kabul ettiği Hıyanet-i Vatan Kanunu'nun 1.maddesinde kuruluş amacını açıkça ortaya koyuyordu.⁴ Bu amaç vatanın kurtuluşudur. Bütün farklı hatta birbiriyle çelişen görüşler, bu noktada birleşiyordu. 5 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu ile Meclis, çalışma süresini bu amacın gerçekleşmesine bağlar ve ilk TBMM'nin vatanın kurtuluşuna kadar devam edeceği vurgulanır.⁵

A- I. MECLİSTE GRUPLAŞMALAR, YENİ SEÇİM KARARININ ALINMASI VE MECLİSİN FESHİ

I. TBMM'nin en dikkat çeken özelliklerinden biri; Osmanlı Devleti'nde var olan partilerin önemli bir kısmının bu süreçte faaliyetlerini büyük oranda askıya alarak yeni meclise destek vermeleriydi. Böylece Türkiye, parti mücadelelerinin olmadığı bir tarih kesitine girer; yurdun birçok bölgesinin işgal edilmesi devleti kurtarma sorununu daha acil bir noktaya getirirken,⁶ diğer taraftan da yeni Türk devletinin örgütlenme süreci tamamlanmaya çalışılır.

Buna rağmen zamanla meclis içinde görülmeye başlanan gruplaşmalar, meclisin ilk açıldığında gösterdiği heyecanını da etkiledi. Ülkede var olan düşünce akımları meclise de girer ve bu düşünce akımları doğrultusunda siyasi programlar oluşturulmaya başlanır. Bunlardan ilki Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 10 Mayıs 1921'de kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'dur.⁷

Grup içtüzüğünde, saltanat ve hilafetten söz edilmeden, Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde "memleketin tamamîyetini ve milletin istiklalini"

² Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", *Toplumsal Tarih*, 64 (Nisan 1999), s. 22.

³ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 43.

⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri (ZC)*, Devre I, Cilt 1, s. 137.

⁵ *TBMM ZC*, D.1, C.3, s. 535-551.

⁶ Kurtuluş Kayalı, "I. TBMM'de Muhalefet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul, 1982, s. 1162.

⁷ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Ankara, 1997, s. 171-172. A-RMHG, Birinci TBMM'de kurulan ilk grup değildir. Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, İslahat Grubu. Bunlardan başka, 1920 sonlarında resmen kurulmuş iki parti de vardır. Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası. Fakat 1921 ilkbaharına gelindiğinde bu grup, zümre ve fırkalarından hiçbirini faaliyetlerine devam etmiyordu. Mete Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 42.

sağlayacak bir barışa değinilir.⁸ Grubun bu programına başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere bazı kişiler karşı çıkar. Devletin idari şeklini tümüyle değiştirmeyi amaçlayan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel alınmasını, programında hilafet ve padişaha ait hiçbir kayda yer verilmemesini hoş karşılamazlar. Bu grubun kurulması ve bazı kişilerin grup dışında bırakılması yanlış anlamalara yol açar, grubun amacının hilafet ve saltanat şeklini cumhuriyetçiliğe dönüştüreceği kaygısı uyandırır. Grubun dışına itilen ve muhalif olan mebuslar böylece 1922 Temmuz'unda II. Müdafaa-i Hukuk Grubunu oluştururlar.⁹

II. Grup, bir muhalefet gurubu olarak ortaya çıktığı için, yelpazeyi geniş tutarken, farklı amaç ve düşünceye sahip mebusları bu çatı altında bir araya getirmeye özen gösterir. Yöresel özellikler taşıyan¹⁰ İkinci Grup muhalefeti, arkasında askeri güç bulunan ya da herhangi bir tarihsel geçmişi olan bir öndere yaslanmamaktadır. Özellikle özerk güçlere dayanan bu muhalefet, I. Mecliste birtakım uygulamalar karşısında oluşur kısa bir süre sonra da tasfiye edilir.¹¹

Esas amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurmasına karşı çıkmaktan ibaret olduğu iddiasında olan II. Grup'un, Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü uzatılışında resmen olduğu kabul edilmekle birlikte, bu tür bir muhalefetin çok daha eskilere dayandığına dair işaretler de mevcuttur.¹² I. Mecliste iktidar yanlısı mebuslarla, örgütsüz muhalif milletvekilleri bazı temel konularda sürekli çatışmışlardır.¹³ Ancak Meclisteki grupları karşı karşıya getiren asıl mesele Lozan görüşmeleriydi. II. Grup, Lozan Murahhas Heyeti Başkanı İsmet Paşa'nın tutumuna ve Lozan görüşmelerindeki bazı hususlara karşı çıkıyordu. Bu durum üzerine antlaşmanın imzalanmasını tehlikeye atmak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, seçimlere gidilmesine karar verdi. Seçimden hemen önce 3 Nisan 1923'te de seçim yasasında bazı değişiklikler yapıldı.¹⁴

Seçim kararının alınmasından bir hafta sonra, 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla,

⁸ Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 43.

⁹ İkinci Grup'un temel görüşleri incelenirken göz önünde tutulması gereken ilk nokta, bu muhalefet hareketinin esas olarak Meclis'teki bir takım uygulama girişimleri çerçevesinde oluşmuş olmasıdır. Grup, yalnızca duyarlı olduğu konularda muhalefet yapmış ve çoğu kez Meclis tartışmalarını belirlemiştir. Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul, 2010, s. 134.

¹⁰ Güneş, *Birinci TBMM'nin...*, s. 183-184.

¹¹ Kayalı, "I. TBMM'de Muhalefet", s. 1162.

¹² Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 46.

¹³ Demirel, *İlk Meclisin...*, s. 117-125.

¹⁴ Buna göre her 200 erkek bir ikinci seçmen seçecekti. Bakınız İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkata'nın Bazı Maddelerini Değiştiren 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun. *TBMM ZC*, D.1, C.28, s. 322-348.

meclisteki I. Grup'un seçimden sonra Halk Fırkasına dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayımladı.¹⁵

Müdafaa-i Hukuk örgütlerine gönderilen Dokuz Umde Beyannamesi ve Halk Fırkası'na dönüşme kararı bir takım tepkilere yol açtı. Trabzon MH Cemiyeti bu girişimi kişisel yönetime doğru bir hamle, üstelik dernek tüzüğüne aykırı bir tasarı olarak değerlendiriyordu.¹⁶ Dokuz Umde Beyannamesi, 1923 seçimleri için seçim bildirgesi niteliği taşıırken, 1931 yılına değin "Parti Programı" işlevi de görecektir.¹⁷

1923 seçimlerine mecliste bulunan muhalifler grup olarak katılmamalarına rağmen, *Tevhid-i Efkar*, *Tanin* ve *Tan* gibi muhalif gazeteler aracılığıyla seçimleri ve I. Grubu eleştirirler.¹⁸ II. Grup'un çabaları daha ziyade bireysel çalışmalardan ibarettir. Yapılan bu örgütsüz muhalefet, mecliste sesini bir şekilde duyurmayı başarsa da; seçimlere katılma konusunda yetersiz ve kararsız kalır.

1- 1923 Seçimi Sürecinde I. Grubun Çalışmaları

Dokuz Umde'nin yayınlandığı 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, A-RMHC örgütüne gönderdiği bir yazıda cemiyet üyelerini seçim çalışmalarına katılmaya çağırdı ve seçimlerin kazanılması halinde Halk Fırkasının kurulacağını bildirdi.¹⁹ Bu açıklamayla bir anlamda da seçim çalışmaları başlatılmış oluyordu.

1 Nisan 1923'te seçim kararı alan I. Meclis, son toplantısını 16 Nisan 1923'te yaptı. Meclisin dağılmasından sonra Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, bazı vekillerle, Müdafaa-i Hukuk Grubu yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir seçim bürosu kurularak aday listelerinin oluşturulması çalışmalarına başlandı.²⁰ Müteakiben de, propaganda faaliyetlerini yürütmek ve seçimi takip edebilmek için her nahiyede ikişer kişiden oluşan "Teftiş, İrşad ve İntihab Heyetleri" kurularak, halk seçimler konusunda bilinçlendirilmeye çalışıldı.²¹ I. Grup, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Vatan*, *İkdam*, *Akşam* ve kendilerine yakın bazı diğer gazeteler vasıtasıyla propaganda çalışmalarını da yürütüyordu.

¹⁵ Aslında Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası adıyla bir parti kurma niyetinde olduğunu Dokuz Umde bildirisinin yayımlanmasından dört ay önce açıklamıştır. 7 Aralık 1922'de Ankara basınına verdiği bir demeçte, barış sağlanınca halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasi parti kurma kararında olduğunu söylemiştir. Demirel, *İlk Meclisin...*, s. 153-154.

¹⁶ Bunun üzerine Trabzon'a bir soruşturma kurulu gönderilmiş ve eski heyet görevden alınarak yeni bir heyet görevlendirilmiştir. Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 53.

¹⁷ Soydan, "Türkiye'de Tek...", s. 76

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952, s. 538.

¹⁹ Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 54.

²⁰ Ahmet Demirel; "1923 Seçimleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 24/144 (Aralık 1995), s. 23.

²¹ Nil Türker Tekin, *Türkiye'de Seçim Propagandaları 1908-1946* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 102.

Propaganda amaçlı yapılan faaliyetlerin ilk aşamasında seçimlerden sonra Halk Fırkası adını alacağı açıklanan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun umdeleri halka açıklandı. Bu ilkeler, seçimler sırasında Basın ve İstihbarat Müdürü Ziya Gökalp tarafından kamuoyuna duyurularak düzenlenen konferanslarla halka anlatılır.²²

2- 1923'te Yapılan Seçimlerin Sonuçları

Seçimler, bütün ülkede nisan-haziran ayları arasında gerçekleştirildi. Muhalefetteki II. Grup'un katılmama kararı²³ ile Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndaki değişiklik vasıtasıyla İttihatçıların kendi adlarına seçime katılmalarının önünün kesilmesi gibi gelişmelerin gölgesinde yapılan seçimleri, merkezden belirlenen adaylar kazandı. İkinci seçmenlere tercih yapma hakkı tanınan seçim çevrelerinde I. Grup'un adayları kendi aralarında yarışır ve seçim sonuçları da basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulur.²⁴

1923 seçimlerinin en dikkat çeken özelliklerinden birisi; seçime I. Grup'a rağmen, bağımsız adayların da katılmaları ve seçimi zor da olsa kazanmış olmalarıdır. Bunlar arasında Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey, Bursa'dan Nurettin Paşa, Eskişehir'den Emin Bey bulunmaktadır.²⁵ Bu seçimleri diğer seçimlerden ayıran bir başka özellik de; ikinci seçmenlerin I. Grup adaylarını "ittifakla" seçmemeleridir.²⁶

Seçimlerin tamamlanmasından sonra II. Meclis, 11 Ağustos 1923 günü açıldı. İki gün sonra da Meclis Başkanlığına yine Mustafa Kemal Paşa, İkinci Başkanlığa ise Ali Fuat Paşa seçildi. Başbakanlığa ise Fethi Bey getirildi.²⁷ Meclis ilk iş olarak da 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşması'nı onayladı.²⁸ 9 Eylül 1923 tarihli grup toplantısında da Halk Fırkasının kuruluşu gerçekleştirildi.

1924'ten itibaren Halk Fırkası/Partisi öncülüğünde modernleşme yolunda önemli adımlar atıldı. Halifeliğin kaldırılması, yeni bir anayasa hazırlanması, sosyo-ekonomik, kültürel, hukuki vs. alanlarda çok önemli yenilikler hayata geçirildi.²⁹

²² Tekin, *Türkiye'de Seçim...*, s. 103.

²³ Ahmet Demirel İkinci Grubun seçime katılmama kararı aldığını belirtirken, Tunçay, (*T.C.nde Tek-Parti...*, s. 55.) İkinci Grup üyeleri ile eski İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin de varlık gösterememelerinin sağlandığını ifade etmiştir. Tunaya (*Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 538) ise, İkinci Grup'un programını hazırlamasına rağmen hazırlıklarının tam yapamadan meclisin dağıtıldığını, ö yüzden seçimlere katılmadığını ifade etmektedir.

²⁴ Demirel; "1923 Seçimleri", s. 24.

²⁵ Ayrıca Bursa'dan Nurettin Paşa 1924 yılı sonlarındaki ara seçimi kazanmasının yanında, Eskişehir'de de Halk Fırkası'ndan ihraç edilen Emin (Sazak) Bey seçimi kazanmıştır. Demirel, "1923 Seçimleri...", s. 24-26.

²⁶ Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s. 24.

²⁷ TBMM ZC, D.2, C.1, s. 36-43.

²⁸ TBMM ZC, D.2, C.1, s. 264-291.

²⁹ Ayşe Güneş Ayata, *CHP Örgüt ve İdeolojisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 63.

I. Mecliste var olan muhalefetin yapılan seçimlerle bir şekliyle tasfiye edilmesine rağmen, II. Mecliste de hükümete ve CHF'ye karşı muhalefet eksik olmadı. Fakat bu hareketlenme ilk zamanlar Halk Fırkası safları içinde olur ve 1927'ye kadar yapılacak yeniliklere itirazlarını yüksek sesle dile getirirler. 17 Kasım 1924'te de liderliğini Kazım Karabekir Paşa'nın üstlendiği örgütlü bir harekete bırakır. Bu hareket Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında örgütlenir ve liberal politikalar takip edileceği ilan edilir. Ancak ülkede yaşanan isyanlar ve diğer olumsuzluklar partinin kısa sürede mahkeme kararıyla kapanmasıyla son bulur.³⁰

B-II. MECLİSİN SONA ERMESİ VE 1927 MEBUS SEÇİMLERİ

II. Meclis, dört senelik yoğun bir çalışma takviminin sonunda yasa gereği yeni bir seçime gitme kararı aldı.³¹ CHF, tüzük hükmüne rağmen üç yıldır olağan kongresini toplayamadığı gibi bu dönemde ülkenin kaderini etkileyecek büyük inkılâplar yapılması da, hem meclisin hem de CHF'nin kamuoyu önünde yıpranmasına ortam sağladı.³²

1923 seçimlerinde son derece titiz davranılmasına rağmen meclis içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisi doğduğundan parti yönetimi 1927 seçimleri öncesinde adayları belirlerken çok daha titiz davrandı. Meclis, dağılmadan önce CHF Grubu önemli bir tüzük değişikliğine gitti. Cari olan tüzüğün öngördüğü, Büyük Divan'ın İdare Heyetleriyle yazışarak milletvekillerini saptama yöntemi değiştirilerek aday belirleme yetkisi Gazi'nin tek seçiciliğine bırakıldı.³³

CHF zaman kaybetmeden seçim hazırlıklarına başlar, vilayet ve kazalarda seçim heyetleri oluşturur. *Hâkimiyet-i Milliye*, *İkdam*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Akşam* gibi CHF'ye yakın gazeteler aracılığıyla da süreci ve gelişmeleri kamuoyu ile paylaşır. Bu seçimde mebus namzetlerini bizzat Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa belirleyeceği için, seçim propagandası olarak değerlendirilebilecek en önemli unsur da kendisinin hazırlayacağı seçim beyanatındaki vaatleridir.³⁴ Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos 1927

³⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 1994; Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Çev.Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1992.

³¹ Meclisin görev süresi 1923'te iki yıl olarak belirlenmiş, ancak 1924 Anayasası ile dört yıla çıkarılmıştır.

³² Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 175.

³³ 1923 tüzüğünün 26.maddesinde mebus adaylarının seçimine ilişkin hüküm: "(...) Fırka Divanı Millet Meclisi intihabını idare ve umum fırka mebus namzetlerini tayin eder. (...)" şeklinde iken 23 Haziran 1927'deki değişiklikle "(...) Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı Umumi Reise aittir. Umumi Reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya Umumi Reis Vekiline ilan ettirir. (...)" şeklini almıştır. Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 176 ve s. 364.

³⁴ "Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildiririm", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 90 (İstanbul, 2004), s. 4-7.

tarhli bir başka bildiri ile de CHF'den mebus adayı olacaklarda bulunması gereken kişisel özellikleri hatırlatır.³⁵

Bu seçimlerde dikkat çeken bir husus da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rum, Ermeni ve Musevilerin de mebus olmak için seçimlere katılabileceklerinin ilan edilmesidir.³⁶ Ayrıca 1927 seçimlerine, CHF dışında bir parti bulunmadığından, isteyenlerin bağımsız aday olabilecekleri duyurulur. Bu dönemde kendisini işçi sınıfına mensup olarak tanımlayan "Mehmed Ferit Arkadaş" da "İstanbul Müstakil Amele Mebus Namzedi" olarak ortaya çıkar ve kendi seçim çalışmalarını istediğı gibi yürütür.³⁷

CHF'nin bu seçimde yaptığı propaganda çalışmaları her zaman olduğu gibi Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmeleriyle şekilleniyordu. Seçim sürecinin en önemli propaganda aracı ise doğal olarak yazılı basındı. Mesela Vakit gazetesi "Bütün Türkiye tek bir vücut gibi Gazi'nin gösterdiğı namzetlere rey veriyor"³⁸ haberini; Cumhuriyet gazetesi, ikinci seçmenlerin "Biz hepimiz reylerimizi Gazi'nin fırkasına verdik" açıklamalarını öne çıkarıyordu.³⁹

Bu ortamda yapılan seçim sonuçlarına göre Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiğı adayların hepsi mebus seçilir. Gazi, seçimlerden sonra 7 Eylül 1927 tarihinde yayınladığı bir bildiriyle de seçimler hakkındaki düşüncelerini açıklar.⁴⁰

C-SEÇİMLER SONRASI YAşANAN GELİşMELER VE SCF'NİN KURULUşU

CHF, seçimlerden sonra 15 Ekim 1927'de büyük kongresini toplayarak yeni bir parti nizamnamesi benimserken, 1 Kasım 1927'de Mustafa Kemal Paşa ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu tarihten sonra da ülkenin kaderini etkileyecek çok önemli yenilikler yapıldı.

1930'lara gelindiğinde ülkede siyasal istikrar yolunda önemli mesafeler kat edilmesine rağmen, ekonomik değerlerde istenilen iyileşme sağlanamadığı için halkın iktidara olan güveni de sarsılır. Halkın iktidardan dolayısıyla CHF'den hoşnutsuzluğu muhalif bir harekete dönüşmede etkili oldu. Ayrıca iç ve dış sebeplerin de etkisiyle Gazi Mustafa Kemal Paşa, CHF'nin yanında yeni bir partinin kurulması gerekliliğı üzerinde durmaya başladı. Yeni partiyi Gazi Mustafa Kemal'in teşvikiyle yakın arkadaşı olan

³⁵ "Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim", s. 7.

³⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1927.

³⁷ Cüneyd Okay, "1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beyannamesi", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 9/49 (Temmuz 2004), s. 34-36.

³⁸ *Vakit*, 3 Eylül 1927.

³⁹ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1927.

⁴⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurtiçi Gezileri (1922-1931)*, I, İstanbul, 2000, s. 464.

Fethi Bey kurdu.⁴¹ Yeni partinin kurulmasına etki eden dış sebeplerin başında ise Batı dünyası ile iyi ilişkiler kurmak ve onların nazarında saygınlık sağlamak vardı.⁴²

Mete Tunçay iç sorunları, ekonomik sıkıntı (yoksulluk), umulan gelişmeye erişilememesi ve genel bir hoşnutsuzluk olarak özetleyerek; bunların gerisinde, Doğuda sürüp giden Kürt ayaklanmalarının da etkisinin kesin olduğunu belirtmektedir.⁴³

Yeni partinin hazırlık çalışmalarına da katkıda bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu partinin cumhuriyetçi, laik düşüncüyü benimsemesini, CHF'nin sağında bir parti olmamasını ister ve parti programının, liberalizmin gereğini yerine getirmeyi amaçlayan maddesine; "Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icab eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs alır" şeklinde bir cümle ekletir. Cumhurreisi, bu programın tek dereceli seçimi öngören 11.maddesine de, partinin "siyasi hukukun Türk kadınlığına⁴⁴ da teşmilini müdafaa etmesi..." yolunda ikinci bir ek yapmayı da uygun görür. Böylelikle kurucusunun deyimıyla; "CHF'nin sol cenahında, liberal, laik, Cumhuriyetçi bir fırka..." olan SCF siyasi yaşama girer.⁴⁵

Beklenen muhalif fırka 12 Ağustos'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulunca, CHF'den istifa eden 13 milletvekili yeni fırkaya katılır. Ara seçim sonucu meclise giren Ali Fethi Bey ve kendi isteğiyle SCF'ye giren Haydar Bey'in de katılımıyla SCF mensuplarının sayısı 15'e ulaşır.⁴⁶

Fırkanın kendine ait bir yayın organı olmamakla beraber İstanbul'da *Yarın* ve *Son Posta* ile İzmir'de bazı gazeteler fırkanın yanında yer alır. Teşkilatlanmasına ilişkin net bilgiler bulunmamakla birlikte, İzmir ve Ege bölgesinde ciddi yapılanmaya gidilerek fırkanın şubeleri açılır, daha sonra da Doğu'da ve diğer vilayetlerde faaliyet içinde olur.⁴⁷

1- 1930 Belediye Seçimleri ve SCF-CHF Mücadelesi

Resmi kuruluşunu tamamlayan SCF, bir taraftan ülkede örgütlenme seferberliği başlatırken diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa döneminde yapılacak ilk belediye seçimlerine girme kararı alır. Hükümet ise ihtiyatı elden bırakmadan SCF'nin kanunlar çerçevesinde çalışmalar yapabileceğine

⁴¹ Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 245.

⁴² Cumhuriyet anayasasına karşın, Türkiye'de demokrasi olmayışı Avrupa'da gitgide artan eleştirilere konu ediliyordu. "Çağdaş"lığı başka şeylerin yanı sıra Batılılık diye tanımlayan ve dolayısıyla Batı'nın onayını sağlamak isteyen birçok Türk önderi için, bu durum dayanılmaz hal almaktaydı. Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 245.

⁴³ Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 247.

⁴⁴ SCF çalışmalarında M.Kemal Paşa'nın kardeşi Makbule Hanım da bulunmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1930.

⁴⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1060)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 14

⁴⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 108.

⁴⁷ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler...*, s. 629-630.

dair 2 Eylül 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâletinin genelgesini ilgililere duyurur.⁴⁸

Bu durum netlik kazanınca CHF Genel Sekreteri Saffet Bey tarafından Fırka Müfettişi Ali Nazmî'ye bir tamim gönderir. Bahse konu tamimde şu ifadeler yer alır:

"Aldığım haberlere göre SCF'nin teşekkülü keyfiyeti bilhassa bir taraftan softa ruhlu mürtecilerin ve diğer taraftan komonistlerin faaliyetine yol açmıştır. Komonistlerin her fırsatı ganimet ittihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Buna karşın teyakkuzunuz şimdiye kadar olduğu gibi idame ve tezyit edilmelidir.(...)"⁴⁹

Tamimden de anlaşılacağı üzere dikkat çekilen husus, SCF'nin yaptığı propagandaları içermekle birlikte, aslında bir nevi karşı propaganda yapmak ve SCF'ye sonraki süreçte yüklenecek suçlamaların hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Özellikle mürtecilerin *"bila merhamet"* haklarında işlem yapılma düşüncesi, rejimin kendini koruma refleksi ile ifade edilebilir. Tartışılması gereken nokta ise, yeni fırkaya henüz açılım safhasında oluştuğu bir dönemde mürtecilerin ve komünistlerin muhtemel toplanma alanı gözüyle bakılmasıdır.

Yine Dâhiliye Vekili imzalı bir diğer tamiminde de SCF'de faaliyet yürütecekler için bir şekliyle haklarında istihbarat bilgileri edinilmesini⁵⁰ ve partinin seçim vaatlerinin halk nezdinde yaratabileceği sıkıntılara karşı kamuoyunun bilgilendirilmesi istenir.⁵¹

a) İlk Mitingler; Sivas-İzmir Örneği

SCF, seçim süreciyle birlikte CHF ve İsmet Paşa Hükümetine yönelik eleştirilerini artırmaya başladı. Eleştirilerin odak noktasını, ekonomik ve mali konular oluşturuyordu. Özellikle İsmet Paşa'nın hem zafer bayramı hem Ankara-Sivas demiryolunun açılışı töreni münasebetiyle Sivas'ta tertip edilen ilk seçim mitinginde muhalefete yönelik yaptığı konuşmaya karşılık,⁵² Fethi Bey, 7 Eylül 1930'da İzmir'de Alsancak Stadında "50 bin kişilik" müthiş bir kalabalığa hitap etti. Fethi Bey'in İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna cevap vermiş olması seçimlerin çekişmeli geçeceğine dair ipuçları

⁴⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): 490.01.1435-1804-2-2.*

⁴⁹ Tamim şu şekilde devam etmektedir: "Ancak mürtecilerin güya şapka yerine fes, yeni Türk harfleri yerine Arap harfleri ikame olunacakmış, memleketten bihakkin kovulan saltanat ailesi tekrar memleketi gelecekmiş; hülâsa şimdiye kadar tahakkuk ettirdiğimiz bütün inkılabat alt üst edilerek saltanatla köhne müesseseleri ve ananeleri tekrar tesis edilecekmiş yolunda yaptıkları propagandalar çok dikkate şayan ve memleketin huzur ve sükûnuna çok vahimdir. Binaenaleyh bu işlere dikkatini artırmış olan hükümet mekanizmasından daha ziyade teşkilatımızın mutabassır ve müteyakkız olmasını ve bu gibi propagandaları icap eden irşadat ile derhal karşılamasını ve faillerinin ait olduğu hükümet makamına "bila merhamet" ihbar edilmesini ehemmiyetle rica eder bilvesile teyidi hürmet eylerim efendim." BCA: 490.01.14-12-1. 22 Ağustos 1930 tarihli 2947 sayılı CHF Katibi Umumlîği yazısı. Ayrıca bakınız BCA: 490.01.1435-1804-2-12.

⁵⁰ BCA: 490.01.1435-1804-2-5.

⁵¹ BCA: 490.01.1435-1804-2-7. Ayrıca bakınız BCA: 490.01.14-4-8-1.

⁵² Mücahit Küçükyılmaz, *Türkiye'de Siyasal Katılım*, Birey Yayınları, İstanbul, 2009, s. 43.

veriyordu.⁵³ Bu mitingler siyasi arenada iktidar-muhalefet mitingi olması, Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk olma özelliği taşıdığı gibi her iki mitingde de kullanılan argümanlar ve propaganda unsurlarının liderler aracılığıyla halka dönük doğrudan iletişim örneği olması nedeniyle çok önemlidir. Bu mitinglerde dile getirilen ve siyaset malzemesi yapılan konulardan öne çıkan başlıklardan bazıları şunlardır: Demiryolları yapımı⁵⁴, Devletçilik-Liberalizm tartışması,⁵⁵ yabancı sermaye,⁵⁶ muhtelif inhisarlar (tekeller),⁵⁷ mali yönetim ve vergilendirmelerdir.⁵⁸

b) Seçim Öncesi Bazı Gelişmeler ve SCF'nin Seçim Propagandaları

SCF'nin yapay ve güdümlü siyasi bir hareket olduğuna dair yaygın kanaatlere rağmen CHF'nin yerel örgütlerinde beklenmeyen geçişlerin olabileceği, SCF'nin Ege bölgesi gezilerinde ortaya çıktı.⁵⁹ Özellikle de SCF Başkanı Fethi Bey'in de katıldığı 7 Eylül tarihli miting halktan büyük ilgi görür ama miting öncesi CHF binasının taşlanması gibi olayların da yaşanması başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere CHF'lilerin büyük tepkisini çeker. Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Yunus Nadi Bey 9 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya bu gelişmeleri içeren bir açık mektup yayınladı, Mustafa Kemal Paşa da 10 Eylül tarihli Cumhuriyet'te bunu yanıtladı. İki fırka arasındaki tarafsızlığını bozarak, açık bir biçimde CHF'nden yana tavır koydu.⁶⁰

SCF'nin seçimlerde basındaki destekçileri, Arif Oruç'un Yarın gazetesi, Son Posta gazetesi, İzmir'deki Yeni Asır ve Hizmet gazeteleri idi.⁶¹ Ayrıca SCF tarafından belediye seçimlerinde kullanılmak üzere basın kanalıyla el ilanlarıyla propaganda çalışmaları yürütür. Mesela bir ilanda;

"Muhterem Hemşeri, Aziz Vatandaş! Belediye intihabatının başladığını biliyorsun. Hür doğmuş ve hür yaşamaya layık bir fertsin. Hiçbir taziyeye ve hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete, refaha ulaştıracak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası"

⁵³ Cumhuriyet, 8 Eylül 1930. Cumhuriyet gazetesinin bu rakamı vermesine rağmen aynı tarihli Milliyette toplanan kalabalık 5-6 bin kişi olarak ifade edilmiştir.

⁵⁴ Tunçay, T.C.'nde Tek-Parti..., s. 266.

⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1930.

⁵⁶ Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1930.

⁵⁷ Küçükylmaz, Türkiye'de Siyasal..., s. 49-50.

⁵⁸ Küçükylmaz, Türkiye'de Siyasal..., s. 50.

⁵⁹ Tunçay, T.C.'nde Tek-Parti..., s. 268.

⁶⁰ "Ben CHF'nin umumi reisiyim. CHF, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevludidir. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur, olamaz." Demirel, Tek Partinin İktidarı, s. 109.

⁶¹ Hikmet Çolak, 1930 Belediye Seçimleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi İnkilâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 147.

müteğallibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver.” denilmektedir.⁶²

SCF, merkezi İstanbul'da olmasına rağmen Batı Anadolu'da büyük ilgi görür. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ yeni fırkanın faaliyetlerini İzmir'de başlatırken umulanın ötesinde ilgiyle karşılaşır, kısa zamanda SCF örgütü genişlerken İzmir'de CHF'nin durumu sarsılmaya başlar. Türk Ocakları ileri gelenleri de yeni fırkaya kaydolur, bu anlamda SCF ile Türk Ocakları ilişkisinin en yoğun hissedildiği şehirlerden biri İzmir olur. Fethi Okyar'ın SCF'nin İzmir teşkilatının oluşumu için İzmir Türk Ocağı üyesi ve *Hizmet* gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Bey'den ve *Yeni Asır* yazarı İsmail Hakkı Bey'den yararlanmasının bu gelişmede rolü olur.⁶³ Türk Ocağı'nın takındığı bu tavır CHF'nin tepkisini çeker.

c) CHF'nin Seçim Propagandaları

1930 Belediye Seçimleri genel anlamda daha sonra yapılacak genel seçimlerin de bir provasası olarak görüldüğünden CHF tarafından oldukça önemseniyordu. Fırka tarafından belediyeler ileride yapılacak seçimlerde birer kale olarak görülüyor ve gelecek seçimlerde başarı için bütün bu kalelerin kazanılması düşünülüyordu.⁶⁴

Bu seçimlerde CHF'yi en başta kendi yayın organı olan *Hâkimiyet-i Millîye, İnkılâp, Milliyet*, İzmir'de ise *Anadolu* gibi gazeteler destekler.⁶⁵

İsmet Paşa da fırka içindeki huzursuzluğu gidermek, fırka saflarında görülen çözülme ve tereddüdü yok etmek maksadıyla basında yayınlanan 5 yıl daha iktidarda kalacaklarına ve programlarında değişiklik olmayacağına dair açıklama yapmak zorunda kalır. Bu açıklama ise doğal olarak polemiklere yol açar.⁶⁶

CHF'nin bu dönemde uyguladığı seçim kampanyası Türkiye siyasetine birçok yenilik getirdi. Parti, ücretli propaganda takımları oluşturdu. Örneğin 482 kişilik İzmir propaganda ekibi bu seçimlerde oldukça başarılı olur. Farklı kesimlerden gelen birçok kişi kampanyalarda yer alır; ev kadınları tek tek evleri gezerek, hemcinslerini ikna etmeye çalışır.⁶⁷

⁶² BCA: 030.10./82-536-29.

⁶³ Güneş Günver, "Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset" *Tarih ve Toplum Dergisi*; 11/65 (Mayıs 1999), s. 17.

⁶⁴ Çolak, *1930 Belediye Seçimleri*, s. 114.

⁶⁵ Çolak, *1930 Belediye Seçimleri*, s. 147.

⁶⁶ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, s. 392-393; *Hakimiyet-i Millîye*, 17 Ağustos 1930.

⁶⁷ Cem Emrence, "Muhallif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 200 (Ağustos 2000), s. 47.

İçerik itibarıyla CHF'nin genel kampanya stratejisi, SCF tabanını karalamayı hedef alır. SCF destekçileri; "serbestçiler, gerici, komünist, gâvur ve aşağı sınıftan"⁶⁸ insanlar olarak nitelendirilir.

CHF seçimler esnasında propaganda ve baskı mekanizmalarını uygulamaya koyar, birçok sosyal grubu oy vermesi için zorlar ve/veya bürokratik aygıtı devreye sokarak, kitlelerle SCF arasındaki bağı kesmeye çalışır.⁶⁹ Ayrıca CHF seçimlerde mebuslarını da çok aktif kullanır. İçinde her meslek ve meşrepten mebusların bulunduğu bir ekip ile memleketi bölge bölge ayırarak, nahiyelere kadar tarar.⁷⁰ Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçimlerde hükümet teşkilatını ve güçlerini kullanması ise bütün seçimlerin kaderinde belirleyici etken olur.⁷¹

d) 1930 Belediye Seçim Sonuçları

İzmir'deki gösterilerden bir ay sonra, ülke çapındaki belediye seçimlerinde SCF, yeni bir fırka için büyük sayılacak bir başarı gösterir. Fakat bu seçimin tek dereceli olmasına karşın, yine de katılma oranının düşüklüğü dikkat çekicidir. Sonuçlardan övünenlerin de yerinenlerin de sanılarına karşılık, halkın bu deneye çok inanmadığı anlaşılır.⁷² Seçimler sonucunda toplam 502 seçim bölgesinden 31'inde SCF kazanır.⁷³

Belediye Seçimleri esnasında meydana gelen olaylar sonucu SCF konuyu Meclise taşır, seçimlerin iptal edilerek daha uygun ve sağlıklı koşullarda yenilenmesi için harekete geçer.⁷⁴ Seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle de İçişleri Bakanı hakkında gensoru önergesi verir.⁷⁵ Dahiliye Vekili Şükrü Bey'e karşı verilen gensoru önergesi, 10 muhalife karşı reddedilir. Bu olumsuz gelişmeler karşısında, Fethi Bey 17 Kasım 1930'da DahiliyeVekaleti'ne bir dilekçe göndererek SCF'yi kapattığını duyurur.⁷⁶

D- 1930-1931 ÜLKEDE YAŞANAN BAZI ÖNEMLİ GELİŞMELERVE 1931 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

SCF'li çok partili denemeden, iktidarın çıkardığı en önemli sonuç; CHF'nin yeteri kadar halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yapılan yeniliklerin istenilen ölçüde halka benimsettiremediğini anlamasıdır.

⁶⁸ BCA: 490.01/435-1804-2-14.

⁶⁹ Emrence, "Muhalif Bir Perspektiften...", s. 47.

⁷⁰ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 511.

⁷¹ *Son Posta*, 18 Teşrinievvel 1930; *Cumhuriyet*, 21 Teşrinievvel 1930; *Türksözü*, 24 Teşrinievvel 1930.

⁷² İstanbul'da yaklaşık 250 bin seçmenin 48 bini oy kullanırken, Antalya'da (3200/9960), Adana'da (4700/17000) oranında oy kullanılmıştır. Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 269.

⁷³ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 267.

⁷⁴ Yetkin; *Atatürk'ün Vatana İhanetle...*, s. 269-270.

⁷⁵ Yetkin; *Atatürk'ün Vatana İhanetle...*, s. 283.

⁷⁶ Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s. 273.

Mustafa Kemal, SCF olayının hemen ardından bir yurt gezisine çıkarak, ülkede yaşanan olumsuzlukların ve halkın içinde bulunduğu sıkıntılarının nedenlerini bizzat görmek ister. Bu gezi sırasında, halkın büyük ekonomik sıkıntı içinde olduğu görüldüğünden, acil önlemler alınması yoluna gidilecek ve bu sorunlara ivedi olarak çözüm getirebileceği düşünüldüğünden, Devletçilik uygulamasına geçilmesi öngörülebilecektir.⁷⁷

CHF ve Mustafa Kemal seçim sonuçlarını analiz ederken, ülkede provokasyonların yapıldığı görülür. Bu provokasyonların en dikkat çekenini de Menemen’de yaşananlardır.

1927’den 1930’a kadar siyasi mücadeleler açısından sakin geçen bir dönemin ardından gelen SCF kanalıyla demokratikleşme çabaları da beklenen sonucu vermez, güdümlü muhalefet partisi tahmin edilmeyen bir destek alır. Bu durum ülkede CHF’nin politikalarından hoşnut olmayan bir kesimin olduğunu açıkça göstermekteydi.⁷⁸ Üç aydan daha uzun bir süre yurdun çeşitli yerlerinde gezi ve tespitlerde bulunarak durumu yerinde gören Mustafa Kemal Paşa, 3 Mart 1931’de CHF Genel Başkanı sıfatıyla Meclis Grup Başkanlığına bir yazı göndererek bu duruma dikkat çeker ve milletvekili seçimlerinin yenilenmesi talebinde bulunur.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla başlayan 1931 seçimleri, SCF denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının hemen sonrasında yapıldı. Meclis içinde güdümlü bir muhalefet hareketi yaratma düşüncesinin bir sonucu olarak kurulan SCF’nin iktidara gelme tehlikesinin belirmesi ve hesapta olmayan bir şekilde kitleselleşmesiyle birlikte, CHF iktidarını tehlikeye düşürecek bu gibi denemelere son verilir. Meclis içinde güdümlü ve örgütlü bir denetleme mekanizması gerçekleştirilmeyince, bu kez de denetleme işini bağımsız mebusların gerçekleştirmesi öngörüldü.⁸⁰

CHF ülkenin tek ve ulusal fırkası olarak, ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasındaydı. Bu bağlamda 1931 seçimlerinde köylü nüfusun fazla olduğu Konya, Kastamonu ve Ankara’dan köylü-çiftçi mebusların, sanayinin geliştiği ve işçi nüfusun fazla olduğu Zonguldak ve İstanbul’dan işçi mebusların seçilmesine dikkat eder. Bu durumun gösterişten başka bir anlamı yoktu ve bu türdeki mebus adayları “özel siparişle” aranır.⁸¹

1927 seçimlerinden sonra TBMM, 1920 ve 1923’tekilere kıyasla çok daha bürokratik bir görünüme bürünür. Bu yeni işçi-köylü mebus uygulamasıyla

⁷⁷ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s. 16. Ayrıca SCF’ye ait izler de silinmeye çalışılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yücekök; *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 89-90.

⁷⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 113.

⁷⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1931.

⁸⁰ Uyar, “Tek Parti Döneminde...”, s. 25-26.

⁸¹ Uyar, “Tek Parti Döneminde...”, s. 25-26.

halka sıradan insanların da mebus olabildikleri yolunda bir mesaj verilme isteniyordu.⁸²

1931 seçimlerinde konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Nisan'da yayınladığı beyannameye müstakil adayların çıkış gerekçesi aşağıdaki şekilde açıklanır:⁸³

"CHF'na Mensup Muhterem Müntehibisani Arkadaşlarım! Cumhuriyet Halk Fırkası namına bazı intihap dairelerinde noksan namzet göstereceğime dair 15/4/1931 tarihli Riyaset Divanı Kararı malumunuz olmuştur. Fırkamız namına namzetlerimizi reylerinize arz ettiğim bugün aynı noktaya temas etmeyi münasip gördüm: Fırkamızın millete arz ettiği esası noktalar dâhilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fayda fırkamızın candan vatanperverane gayretlerini teşrihine, tevsiine fırsat bulmak ve ekseriya tahrif edilen hakikatlerin eyice anlaşılmasını kolaylaştırılmaktır. Yaptığını bilen ve hizmet yolunda tedbirlerine inanan mefkûreciler olarak kendimizi tenkide muhatap kılmayı lüzumlu görüyoruz. Bu sebeptendir ki sizden, fırkama mensup arkadaşlarımdan, bizim programımıza taraftar olmayan namzetlere rey vermeniz gibi ağır bir fedakârlık istedim.."

1931 seçimlerinde bağımsız adaylara yer verilmesi, yönetimin, tek partili sistemden duyduğu rahatsızlığı giderme çabası olarak değerlendirilebilir. Mecliste, devrime karşı olmamak şartıyla bağımsızlara sağlanan bu olanakla, yönetimin demokrasiyi bir biçimde önemseydiği de anlatılmaya çalışılır.⁸⁴

1931 seçimlerinde, 22 seçim bölgesinde 30 mebusluk, müstakiller için ayrılır. Ancak 24 Nisan'da yapılan seçimlerde Reiscumhur Mustafa Kemal'in açık isteğine rağmen, ikinci seçmenlerin oy vermemeleri sonucu, sadece 20 müstakil mebus seçilebilir.

1-CHF'nin Seçimlere Yönelik İlk Çalışmaları

1927 yılında kabul edilen CHF Nizamnamesine göre, taşralarda, seçimlerde fırka lehine çalışmalarda bulunacak birimler belirlenir. Buna göre Köy ve Mahalle Ocakları, *"Halkı tenvir ve irşat eylemek (md.57/b), Fırkanın maksat ve emellerinin tahakkuk ve intişarına çalışmak (md.57/c)"*, Nahiye İdare Heyetleri ise *"Halkı her surette irşat etmek (md.62/c), Her türlü intihaplarda Fırka namzetlerini kazandırmak"* konularında görevlendirilir. 1923 tüzüğüne göre teşkil edilmiş olan kaza ve vilayetlerdeki İntihap Teşkilatları sistemine son verilir, bu yerlerdeki seçim çalışmaları ve diğer faaliyetler

⁸² Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 117-18.

⁸³ *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1931.

⁸⁴ Soydan, *"Türkiye'de Tek Parti..."*, s. 78.

Kaza ve Vilayet İdare Heyetlerine devredilir, Umumi İntihap Teşkilatı ise kaldırılır.⁸⁵

1931 seçimleri SCF ve Menemen olayının hemen sonrasında olduğundan bu olayların ders çıkarılması gereken yönleri propaganda aracı olarak kullanılır.⁸⁶

1931 seçimlerinde gazetelerde, tüm coğrafi olumsuzluklara rağmen halkın seçimlere katılımının yüksekliği vurgulanır.⁸⁷ Gazetelerde, "Vatandaşlar, reylerinizi veriniz. Rey vermek vatan vazifesidir!", "Vatandaşlar reylerinizi veriniz, esas amaç vatan borcu" şeklinde çıkan yazılarla da halk oy vermeye çağrılır ve oy kullanmanın en önemli vatandaşlık görevi olduğuna dikkat çekilir.⁸⁸

Ülke genelinde mart ve nisan ayları boyunca birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçtiği seçimler tamamlanır, 24 Nisan'da da mebus seçimi yapılır.⁸⁹

Aynı gün *Cumhuriyet*'te, İzmir'deki seçimlerde tartışmaların çıktığı, birçok ikinci seçmenin "parti tüzüğüünün bağımsızlara oy verilmesine izin vermediğini" öne sürerek bağımsızlara oy vermektan kaçındığı haber konusu edilir.⁹⁰Hakkı Uyar, ikinci seçmenlerin bu davranışlarını "Kraldan çok kralcı" bir tutum takınma olarak değerlendirir.⁹¹

2- Seçim Sonuçları

Seçimlere katılım oranının % 45 seviyesinde gerçekleştiği 1931 seçimlerinde⁹², CHF adına aday gösterilen 287 mebusun tamamı, müstakim mebusluk için boş bırakılan 30 yer için ise 20 kişi seçilir. İstanbul, Samsun, Bolu, Burdur, Manisa ve Tekirdağ'da ise müstakimler için hiç oy çıkmaz.

Seçim sonuçları için *Hâkimiyet-i Milliye*: "Dördüncü Meclis Türk milletinin siyasi rüştünün en büyük mimarı olmuştur" şeklinde yorumlarken, *Cumhuriyet* de "İstanbul'da gerek intihaba kâmilten iştirak etme ve gerek yalnız fırka namzetlerine rey vermek suretiyle fırka müntehib-i sanileri rüştü siyasilerini ispat etmişlerdir" değerlendirmesini yapar.⁹³

Mustafa Kemal Paşa da 27 Nisan'da millete bir beyanname yayınlayarak seçim sonuçlarını değerlendirir. Bu beyanname de şu ifadeler dikkat çekmektedir:

⁸⁵ Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, (Ankara), 1927.

⁸⁶ Tekin, *Türkiye'de Seçim...*, s. 138.

⁸⁷ *Ulus*, 2 Nisan 1931.

⁸⁸ *Vakit*, 8-9 Nisan 1931.

⁸⁹ BCA: 490.01/2-6-7-13.

⁹⁰ Sadece Seferihisar ilçesinde bağımsız adaylara 40 ikinci seçmen oy vermiş, İzmir'in diğer ilçelerinde bağımsızlar oy alamamıştır. *Cumhuriyet*, 25 Nisan, 1931.

⁹¹ Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s. 28.

⁹² Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1943)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 100.

⁹³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1931, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yeniden intihabı münasebetiyle CHF’nin tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arz etmiştim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve fırkamın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye müsaarat ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kesbetmek için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi efkâr-ı umumiyeye arz eylerim.”⁹⁴

Meclis bu dönemde, 1935’e kadar yapılacak çalışmalarda, Heyet-i Vekile kararlarını oybirliğiyle onaylama özelliğini sürdürür, bağımsız mebuslar da genel olarak CHF ile birlikte hareket eder.⁹⁵

E- SEÇİMLER SONRASI ÜLKEDE YAŞANAN BAZI ÖNEMLİ GELİŞMELER

1931 Genel Seçimlerinin ardından toplanan Meclis, ilk iş olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı üçüncü kez Cumhurbaşkanlığına, Kazım Paşa (Özalp)’yı Meclis Başkanlığına seçer, İsmet (İnönü) Paşa da hükümeti kurmakla görevlendirilir.

Hükümetin ilk icraatı 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında CHF’nin Üçüncü Büyük Kongresini toplamak oldu. Kongrede fırkanın ilk programı kabul edilerek, bu programda daha önce benimsenmiş olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik ilkelerine, İnkılâpçılık ve Devletçilik de eklenir.⁹⁶ Kabul edilen bu yeni programda, fırkanın tek dereceli seçim uygulamasının en yüksek emeli olduğu belirtilerek, ancak iki dereceli seçimle daha iyi sonuç alındığı dile getirilir.⁹⁷ Kongrenin en dikkat çekici yanlarından biri de parti-devlet birliği düşüncesinin Genel Sekreter Recep Peker tarafından ilk defa ifade edilmesidir.⁹⁸

Bir önceki dönemde yaşanan SCF deneyimi ve Menemen’deki olaylar, CHF’nin bazı önlemler almasına sebep oldu. Özellikle seçimlerde SCF’ye destek olan başta Türk Ocakları olmak üzere bazı sivil örgütlerin kapatılması uygun görüldü.⁹⁹ Bunların yerine 19 Şubat 1932’de Halkevleri kuruldu.¹⁰⁰

Yine bu dönemde temmuz sonunda Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu kabul edildi. Yeni kanunla *“anarşizm, komünizm, hilafet, saltanat”*, yansısı yayınlara ilk kez açık yasak getirilir,

⁹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1931.

⁹⁵ Demirel, *Tek Partinin İktidar...*, s. 82,83,112,167.

⁹⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidar...*, s. 156.

⁹⁷ Alkan, “Seçim Sistemi Tercihinin...”, s. 155-156.

⁹⁸ Murat Koraltürk, “Sivas Kongresi’nden 12 Eylül 1980’e CHP Kronolojisi”, *Tarih ve Toplum*, 24/141 (Eylül 1995), s. 46

⁹⁹ Demirel, *Tek Partinin İktidar...*, s. 156

¹⁰⁰ Halkevlerinin kuruluşu ve faaliyetleri ile ilgili olarak bakınız; Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Ankara, 1990.

hükümete de “ülke çıkarlarına ters düşme” durumunda yayınları geçici kapatma yetkisi tanınır.¹⁰¹

Bu dönemde, ulus devlet olma yolunda önemli adımlar atıldığı gibi milli tarih ve milli dil konularında kurulan kurumlar, ideolojik yapının yerleştirilmesinde etkili olur. 15 Nisan 1931’de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti ve 12 Temmuz 1932’de de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur.¹⁰²

1- Halk Hatipleri Teşkilatı

1930’lar CHF’nin tek parti yönetiminin ülke içinde ve dışında “çok yönlü” ama “tek merkezli” propaganda yaptığı yıllardır. Hatta Avrupa’daki bazı faşist rejimlerde olduğu gibi Propaganda Bakanlığı kurulması düşüncesi bile ortaya atılır fakat öneri gerçekleşmez.¹⁰³

Devletin geleceğinin, yapılan inkılapların halka benimsetilmesiyle mümkün olacağına inanılır. Halk Hatipleri Teşkilatı da bu düşünce ve uygulamaların bir sonucu olarak, halka dolaylı veya doğrudan, siyasi ve ideolojik bir eğitim verilmesi amacıyla hayata geçirilir.¹⁰⁴ Dolayısıyla halk hatiplerine seçim çalışmalarında doğrudan görev verilir.

Halka devletin kuruluş felsefesi doğrultusunda siyasi ve ideolojik bir eğitim verilmesi amacıyla oluşturulan bu teşkilat, ulus devletin inşa sürecinde Halkevleri, Köy Enstitüleri, Ülkü-Kadro gibi dergi ve yayınlarla birlikte düşünüldüğünde gerçek anlamını kazanmaktadır. Devlet okuma-yazma oranının ve eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı bir dönemde, sözlü propagandaya duyulan ihtiyaç nedeniyle oluşturduğu Halk Hatipleri Teşkilatı ile halka ulaşabilmenin ve halkla arasında yeni bağlar kurabilmenin yolu olarak görülür.¹⁰⁵

F- 1934 BELEDİYE SEÇİMLERİ

1934 Belediye seçimleri Mustafa Kemal Atatürk’ün sağlığında yapılan ikinci yerel seçimlerdir. İtkine (1930), muhalefetteki SCF ile rekabet halinde girilmesine rağmen CHF, bu seçimlere tek parti olarak iştirak etti. 1934

¹⁰¹ Basın üzerinde denetimi arttıran bu yasaya karşı çıkan tek milletvekili, gazeteci Hakkı Tarık Bey (Us) olmuştur. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c003/tbmm04003035.pdf>. (19.08.2013).

¹⁰² Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 1986, s. 157-158.

¹⁰³ Uyar, “Tek Parti Yönetiminde...”, s. 53-55.

¹⁰⁴ BCA: 490.01/1175-127-1; CHF *Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi*, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1927, s. 5. Hatipler görev alanlarını ve hitap edecekleri kitleyi; kentliler ve köylüler diye iki sınıfa ayırmışlardır: “Hatiplerin görecekleri Vazifelere göre sınıflar: 1)Şehirlerde münevverlere ve halk kütüphanelerine hitap edecek nutukçu ve konferansçı arkadaşlar. 2)Köylerde ve küçük kasabalarda halka halk lisanı ile ve fakat Fırka hatibi vasfını dinleyenlere tasdik ettirecek talakattli bir cerbeze ile maksatlarını ifade edecek arkadaşlar. Bu her sınıf kendi fazvelerinin hususiyetleri icabına uyacak bir tarzda yerleştirileceklerdir.(...)” CHF *Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi*, s. 8.

¹⁰⁵ Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak “Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/11 (Bahar 2010), s108.

seçimlerinde de başka rakip olmamasına rağmen, seçim hazırlık sürecinin başlangıcından son gününe dek, halk seçime karşı duyarlı hale getirilmeye çalışıldı. Bu süreçte CHF'nin propagandası yapılır ve katılım oranı ve bilinci üzerinden meşruiyet kazandırma kaygısı yaşanır.

Bu seçimlerin diğer bir ayırt edici özelliği; belediye azası olarak seçilecek adaylar için asil ve yedek olmak üzere¹⁰⁶, alternatif sağlanmış olmasıdır. 1935 genel seçimlerinde bile CHF adaylarının koltuk sayısı kadar aday göstermiş olacağı düşünüldüğünde, birkaç kişi de olsa (ki bunlar da CHF mensubudur) farklı adaylar arasından seçim yapılacak olması, büyük bir demokrasi uygulaması olarak ifade edilir.

Belediye Kanunu gereği eylül ayında yapılması planlanan seçimlere ilişkin olarak, 25 Haziran 1933 yılında kabul edilen "CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi"¹⁰⁷ çerçevesinde, 1934 Ağustos ayı itibarıyla seçim çalışmalarına başlanır.¹⁰⁸ Tüzük gereği ildeki CHF Vilayet İdare Heyetince oluşturulacak olan teftiş heyetleri, seçim defterlerini kontrol ederek hem oy verecek olanları hem de adaylık için gelen başvuruları inceler.¹⁰⁹

Belediye seçim çalışmaları İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük illerden başlanarak seçmen sayısı oranında hazırlık süresi hesaplanarak tüm vilayetlerde icra edilir.¹¹⁰ CHF, seçimden önce ve seçim sırasında çeşitli neşriyat yapar ve seçim günlerinde şehirlerin muhtelif yerlerinde, halk hatiplerine fırka namına intihap nutukları söyler.¹¹¹

Ekim ayının başından itibaren Fırka, seçim çalışmasına başladı. Fırka teşkilatı, önce beyannameler bastırarak şehirlerin her tarafına dağıtır, bu beyannamelerde vatandaşlar oylarını kullanmaya davet edilir. Ankara Radyosu da seçim müddetince seçimle ilgili haberler verir. Mesela dağıtılan beyannamelerinin birinde şunlar ifade edilir:¹¹²

"Cumhuriyet vatandaşı için en kutsi hak, intihap hakkıdır. Bu hakkını kullan, vazifeni yap."

Basına yansıdığı kadarıyla tüm şehirlerde seçim, coşku içinde ve kutlamalarla geçti. İzmir'de Cumhuriyet Meydanı ve tüm şehir bayraklarla süslenir, ulaşım araçları seçim tezahüratlarından dolayı işlemez. Bu büyük tezahürat alaylarında gençler ellerinde binlerce meşale taşır. Binlerce kadın bu alayın içinde yürür ve bütün kafiler hep bir ağızdan onuncu yıl marşını

¹⁰⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1934. Ayrıca bakınız; *CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi*, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 6.

¹⁰⁷ *CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi*, s. 4-6.

¹⁰⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 07 Ağustos 1934.

¹⁰⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 03 Eylül 1934

¹¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 02 Birinci Teşrin 1934.

¹¹¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1934.

¹¹² *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

söyler.¹¹³ Adana'da sabaha kadar şehir elektrikle aydınlatılır; halk mahşer kalabalığı şeklinde sokakları doldurur¹¹⁴; her yerde arabalarla kamyonlarla dolaşan davul zurnacıların sesleri şehre neşe verir¹¹⁵; oluşan kalabalığın karışıklığa sebep olmaması için inzibat kuvvetleri de önlem alır.¹¹⁶ 1934 seçimlerinde ilk kez okul çocukları da seçim alanına götürülür. İnkılâbın geleceği olarak görülen çocukların, bu demokrasi sınavını küçük yaşta öğrenmeleri hedeflenir.¹¹⁷

Öte yanda seçim süresince basın da halkı seçime yönlendirme konusunda fırkaya yardımcı olur. Bu konuda gazetelerde birçok ilan verilir.¹¹⁸ Buna birkaç örnek vermek gerekirse;

*"Yurttaş; Belediyeğe aza seçmek ve seçilmek hakkı olanların defterleri yerlerine asıldı; git, ismini bul; bir diyeceğin varsa altı gün içinde encümene bildir. Şehir meclisine aza seçmek ve seçilmek şehirde oturan, kadın erkek, herkesin hakkıdır."*¹¹⁹

*"Hemşeri! Reyini kullanmak hakkın olduğun kadar vazifendir de." "Öz Türk! Reyini C.H.F namzetlerine vermek, sana yüce Türk kalkınmasını yaratan büyük önderimize inançlı ve bağlı olduğunun senedi olacaktır."*¹²⁰

*"Yurttaş! Belediye seçimi bugün başlıyor, reyini kullan, vazifeni yap."*¹²¹

Bu metinlerde seçimlerin hak olduğu vurgusunun yanında, bir nevi sosyal güdülenme ile halkta CHF'ye karşı borç yükümlülüğü yaratılır, belli oranda ajitasyon yapılır. (Son yıllarda siyaset kavramında beliren ajitasyon kavramı, propagandadan farklı olarak az miktarda fikrin büyük kitlelere ulaştırılmasını hedefleyen bir olgudur.)¹²²CHF'nin tek parti dönemi seçimlerindeki metin ve ilanları incelendiğinde, propaganda ve ajitasyonun da iç içe geçtiği görülür.

1934 seçimleri Halk Hatipleri Teşkilatının hayata geçirilmesinden sonra icra edilen ilk seçimlerdi. Ülke çapında kurulan halk kürsülerinde seçimlerin başlamasıyla birlikte, hatipler tarafından vatandaşlara nutuklar verilir; halk tenvir ve irşat edilir.¹²³

¹¹³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 03 Birinci Teşrin 1934.

¹¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

¹¹⁵ *Türksözü*, 08 Teşrinievvel 1934.

¹¹⁶ *Türksözü*, 06 Teşrinievvel 1934.

¹¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 04 Birinci Teşrin 1934.

¹¹⁸ *Türksözü*, 05 Teşrinievvel, 1934.

¹¹⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1934.

¹²⁰ *Türksözü*, 07 Teşrinievvel, 1934.

¹²¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

¹²² Duncan Hallas'ın Ajitasyon ve Propaganda (1984) kitabına ilişkin site: <http://www.marxists.org/archive/hallas/works/1984/09/agitprop.htm>. (19.08.2013).

¹²³ Enver Behnan (Şapoşo) Bey'in açıklamaları şu şekilde olmuştur: "Bugün medeni bir vazife başlıyor. Belediye seçimi, belediye seçimine koşmak, her vatandaşın en büyük siyasi hakkını kullanması demektir. Türk inkılâbının kaynağı olan Ankara'mız cumhuriyetle beraber doğdu ve büyüyor. Bunu kıskanç bir ana gibi büyütmek, Türk milletine yakışır bir hükümet merkezi yapmak vazifesi bizlere borçtur.(...) Ankaralı, Ankaralı, Altı oklu bayrağa ses ve söz verelim! Çağırın ses on beş yıldır yapılanları ve bundan sonra daha yapılacak olanları salık veren sestir.(...)" *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Birinci Teşrin 1934.

Bazı şehirlerde bir gün, büyük şehirlerde yaklaşık bir hafta süren seçimler, ekim ayı ortasında ülke genelinde tamamlandı. 519 belediyede seçme hakkına haiz 1.765.404 vatandaştan 1.059.758 kişi (% 60) oy kullandı. Resmi veri olmamakla birlikte seçmenlerin yarısının kadın olduğu bilinmektedir. Oyların hemen hepsi CHF mensuplarına verilir. CHF dışı verilen oyların yurt genelinde 100'ü aşmadığı belirtilir.¹²⁴ Seçimlerin ardından CHF Genel Sekreteri Recep Peker, vilayet heyetlerine teşekkür yazıları gönderir:¹²⁵

Oy kullanma oranının en yüksek olduğu il Mardin'dir (% 87). Onu sırasıyla Ankara, Eskişehir, Bursa, Ordu ve Niğde takip eder. Erzurum (% 34), Sivas, Kütahya ve Çoruh ise en düşük katılımın gerçekleştiği vilayetlerdir.¹²⁶

G- 1935 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ VE CHF'NİN SEÇİME YÖNELİK ÇALIŞMALARI

İç politikada çok partili denemelerden ve muhalif mebusluk uygulamalarından istediği verimi alamayan CHF, 1934 Aralık ayında yeni dönem için milletvekilliği seçimi kararı alır.¹²⁷ Öncelikle anayasada değişiklikle "22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçme ve 30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçilme hakkına sahiptir" denilerek kadınlara seçme seçilme hakkı verilir.¹²⁸

1935 seçimlerine gelmeden önce Meclis, seçim yasasında da bazı değişiklikler yaptı. Yeni yasa gereği "Türkiye Cumhuriyeti halkından her 40.000 kişi bir milletvekili seçecek, nüfusu 40.000'den az olan yerlerde yine bir milletvekili seçilecektir" hükmü, ayrıca İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun ilgili maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilir ve bu maddelerdeki erkek kaydı kaldırılarak, "erkek-kadın" kaydı konulur. Bir diğer yasa ile "bir kaza dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir, 600'e kadar bir, 1000'e kadar iki, 1400'e kadar üç ve fazlası için aynı oranda ikinci seçmen seçileceği" hükmü getirilir.¹²⁹

Kanunların çıkarılmasını müteakip seçimlerden önce CHF İdare Heyeti'nce ilgililere gönderilen ve gizlidir ibaresi yer alan bir yazıda (23.12.1934) şu uyarılarda bulunulur:¹³⁰

¹²⁴ BCA: 030.10/82-538-1.

¹²⁵ Peker telgrafında: "Fırka namzedi olarak belediye meclisi azalığına seçilen bütün arkadaşların aldıkları yeni milli vazifede muvaffak olmalarını dilerim. Bu münasebetle namzedi olarak seçtikleri fırkamızın prensipleriyle milli birliği ve inkılabı tutup koruyucu zihniyetle çalışma hususundaki vazifelerini hatırlatırım. (...)" demiştir. *Türksözü*, 14 Teşrinievvel 1934.

¹²⁶ BCA:0 30.10/82-538-1.

¹²⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025012.pdf>. (19.08.213).

¹²⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025012.pdf>. (19.08.213).

¹²⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025020.pdf>. (19.08.213).

¹³⁰ Uyar, "Tek Parti...", s. 27.

"1. Alman haberlere göre ikinci müntehip seçiminde ve mebus intihabı işlerinde çok uyanık olmağımızın gerekli olduğu anlaşılmuştur. Ezcümle bazı muhaliflerin müstakil mebusluk için beyannameler dağıttıkları, kürsülerde intihap propaganda nutukları yapmaya hazırlandıkları bildiriliyor. Komünistlerin de bilhassa Halkevleri gibi fikri sahalarda komünist mebus seçtirmeye savaşıyorlar anlaşılıyor.

2. Bunun için bilhassa müntehip olacakların şahıslarında çok dikkatli davranılmasını ve halkı işgal edecek muhalif veya komünistlerin yapacakları propaganda veya nutuklara lüzumu gibi ve derhal mukabele etmek ve bunların söz ve hareketlerinin önüne geçmek üzere her türlü tertibat ve tedbir alınmasını bu tamim muhteviyatından münasip surette kaza teşkilatımızın da haberdar edilerek uyanıklıklarının artırılmasını ve bu işte de mahallin idare amirleri ile sıkı temas ve işbirliği yapılmasını dilerim."

Ülke genelinde, ocak ayı ortasından itibaren ikinci seçmen seçimleri yapılmaya başlanır ve ay sonunda tamamlanır. 1927'de % 23, 1931'de % 45 olan seçime katılma oranı ülke genelinde yaklaşık % 68.5 oranında gerçekleşir.¹³¹ Ocak ayı sonuna kadar fırka merkezine 2000'in üzerinde mebusluk başvurusu yapılır, bunun % 10'u da kadınlardan gelir.¹³²

CHF Umumi Riyaset Divanı, milletvekili adaylarını belirlemek üzere toplanır, tüzük gereği ilgililer ve kabine üyelerini çağırarak hem seçim beyannamesi üzerinde çalışılır hem de kamuoyuna bu konu duyurulur.¹³³

1-CHF'nin Aday Belirleme Çalışmaları

Aslında CHF 1935 seçimi hazırlıklarına daha 1931 seçimlerinin hemen ertesinde yayınladığı bir tebliğle başlar. CHF Umumi İdare Heyeti, 16 Haziran 1931 tarihinde yaptığı toplantıda CHF'ye üye olmak isteyenleri özelliklerine, kendini fesh eden Serbest Cumhuriyet Fırkasının üyelerinin CHF'ye girmelerine ve son seçimlerde CHF üyesi iken istifa edip bağımsız milletvekilliğine aday olanlara ilişkin neler yapılacağına dair parti örgütünden gelen soruları ele alır ve bu konuya dönük genelgeler hazırlar.¹³⁴

Bu süreçte müstakil adaylıklar için de bir tebliğ yayınlanır. Ancak bu tebliği 1931 tarihli tebliğden ayıran çok önemli bir fark vardır. O da 1931 seçimlerinde müstakil namzetlerde "*Cumhuriyetçi, milliyetçi, samimi ve laik*"

¹³¹ Seçime katılım oranları için bkz. Öz, *Tek Parti Yönetimi...*, s. 160.

¹³² Demirel, *Tek Partinin...*, s. 170.

¹³³ Bu davet kamuoyuna Anadolu Ajansı'nın aynı gün tüm basına verdiği haberle duyurulmuştur. *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1935; *Türksözü*, 3 Şubat, 1935.

¹³⁴ Hakkı Uyar, "CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü ile Yazışmaları: Durmayalım, Düşeriz!", *Toplumsal Tarih*, 20/118 (İstanbul, 2003), s. 79-80; "Önder Atatürk'ün CHF teşkilatına ve ikinci seçmenlere beyannamesi şubatın sekizinci Cuma günü yapılacak sayılab seçimi işleri üzerinde çalışan fırka umumi reislik divanı yeni mecliste de müstakil üyelerin bulunmasına imkân vermek için fırka namzet listesinde 16 boş yer bırakmaya karar vermiştir." *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935; *Türksözü*, 3 Şubat, 1935.

olma vasfı aranırken; 1935'te laiklik vasfının aranmamış olmasıdır. 1935 yılında 1931'e oranla rejim ve fırka ülke genelinde daha güçlenir ve yerleşik hal alır; yapılan devrimlerin tabana yayılması konusunda belli bir noktaya ulaşır.

Seçimler öncesinde azınlıklara da mebusluk hakkı tanınacağı belirtilir ve 4 gayrimüslim vatandaş muhtelif şehirlerden aday gösterilir. Bu adaylar çeşitli duyurularla aday olduklarını kamuoyuyla paylaşır.¹³⁵

1935 seçimlerinde CHF'ye karşı herhangi bir muhalefet hareketi yaşanmaz. Müstakil mebusluğun hangi şartlarda gerçekleştiği de göz önüne alınırsa, bu seçimler tek partinin kendi adaylarını belirlediği, seçtiği-seçtirdiği bir deneyim olarak tarihe geçer.

¹³⁵ "Doktor Nikola Taptas'ın programı şöyleydi: "Ben azlık mümessili olarak değil, Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım. Programımın ikinci mühim maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddi ve manevi menfaatine, sevgili ve kıymetli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım." *Cumhuriyet*, 04 Şubat 1935.

2- CHF'nin Seçim Propagandaları

Şubatın ilk günlerinde yapılan Dolmabahçe toplantılarında Mustafa Kemal Atatürk ve Bakanlar Kurulu, seçim beyannamesi üzerinde çalışır. Bu çalışmanın ardından seçim beyannamesi ajanslara verilir.¹³⁶

1935 seçim beyannamesi okunduğunda ilk göze çarpan, eski beyannelere oranla rejim ve inkılâp hassasiyetinin göreceli olarak azaldığı, öte yandan küresel konjonktür gereği, iç ve dış politika konuları ile dünyanın içinde bulunduğu güvensizlik ortamı ve bunun ülkeye etkileri, CHF'nin bunun karşısında neler yaptığı-yapacağı sorunudur. Ayrıca mali ve iktisadi konuların değerlendirildiği ekonomik tablo halka arz edilir, bu alanda önümüzdeki dönemde hedeflenenler ortaya konulur. Özellikle uluslararası güvensizlik ve küskü kavramı üzerinde ısrarla durularak, Avrupa kaynaklı savaş ve etkileri halka hatırlatılır.

Seçimler sırasında radyo konferansları, tatil merkezlerinde gösteriler, radyoda seçim geceleri düzenlenir. Beşiktaş'ta Vecihe Karamürsel, Şişli parti merkezinde Meliha Avni Sözen, Kasımpaşa'da İffet Oğuz, Fatih'te Muallim Hasane konferanslar vermiş ve bu konferanslarda, seçilmeleri halinde çocuk hastaneleri açmak, köy enstitülerinin sayılarını artırmak ve kimsesiz çocuklara sahip çıkmak gibi konularda çalışmalar yapacaklarını vaat ederek propaganda çalışmalarını sürdürürler.¹³⁷ Halk Hatipleri Teşkilatı 1935 seçimlerinde de etkili faaliyetler gösterir.¹³⁸

Geçmiş seçimde olduğu gibi İstanbul Kültür Müdürlüğü'nün yaptığı bir tamim üzerine bütün ilk mektepler talebesi sınıf sınıf intihap yerlerine giderek intihabın nasıl cereyan ettiği uygulamalı olarak gösterilir.¹³⁹

¹³⁶ "Sevgili Yurddaşlarım: Büyük Millet Meclisinin yeni sayılab seçimine girerken geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle çetin yıllarda bana ve önderi bulunduğum CHF'na destek olan ve doğru yolu gösteren güvenimizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır..."

(...) Geçen dört yıl içinde uluslar arası durumu yeni ve derin bir buhrana girmiş ve uluslar arasında küskü ve güvensizlik şiddetle kendisini hissettirmişti. Geçen dört yılın içinde ben firkanı, ulusun başlıca bu meselelerini halletmek vazifesinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla çıkıyoruz.

(...) Uluslar arası güvensizlik ve küskü devrinde biz büyük Türk ulusunun yüce menfaatlerine en uygun tedbirleri büyük hassasiyetle takip ettik. Barışı seven ve onu her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir surette kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle insel tertiplerin meydana gelmesine çalıştık...

(...) Ökonomide, maliyede, nafada, kültürde ve milli müdafaa ile iç ve dış siyasette benemiş gidiş yollarında azimle yürüyeceğiz...

(...) Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri bir yurdun en değerli varlığı yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlığı, duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur..."*Türksözü*, 05 Şubat 1935.

¹³⁷ Demirel, *Tek Partinin...*, s. 174.

¹³⁸ "İntihap yerlerinde söylevler: Dün ve gece birçok intihap yerlerinde muhtelif kimseler tarafından söylevler söylenmiştir. Esasen bütün intihap yerlerinde birer halk kürsüsü bulunuyordu. Dün bilhassa Beyoğlu'nda Mazhar Tunalı, Fethi İsmail, Fatih Kazası dâhilinde Osman Rıza, Hasane Hulusi, Seniha Arif, Makbule, Bakırköy'de Galip, Bahtiyar, Beşiktaş'ta Ethem Akif, Abdülkadir Karamürsel, Üsküdar'da Avukat Macit, Muharrem Naili söz söylemişlerdir. Sözenlerin söyledikleri söylevi halk hoparölde dinlenmiştir." *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1935.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1935.

3-) Seçim Sonuçları

Seçimlerin ülke genelinde tamamlanmasının ardından gelinen noktayı CHF yönetimi kamuoyuyla paylaşır. Yapılan açıklamaya göre;

*"8 Şubat sabahı başlayan sayılab seçimi yurdun her tarafında akşama kadar bitmiştir. Her yerde ittifakla CHF namzetleri seçilmişlerdir. Fırkaca namzet gösterilmeyecek müstakil sayılablık için boş bırakılmış olan on üç vilayette fırka ikinci müntehipleri Umumi Reislik Divanı'nın beyannamesinde yazılı maksada hizmet için reylerini muhtelif müstakil namzetlere vermişlerdir. Müstakil namzetlere verilen reyler nispeti her yerde başkadır."*¹⁴⁰

1935 seçimleri Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta iken bulunduğu son genel seçimlerdir. Seçimlerin ikinci aşaması 8 Şubat'ta yapılır ve bir gün içinde tamamlanır. Partinin 17'si kadın olan 286 adayı oybirliğiyle mebus seçilir. 13 bağımsız adayın yanı sıra 4 azınlık¹⁴¹ mensubu da meclise girer.¹⁴²

4-Seçimler Sonrası Paradigmada Değişim

Genel seçimlerinin bitimiyle; 1 Mart 1935'te TBMM de çalışmalarına başlar; Mustafa Kemal Atatürk yeniden Cumhurbaşkanlığına, Abdülhalik Renda Meclis Başkanlığına seçilir. 7 Mart 1935'te de hükümeti kurma görevi alan İsmet İnönü oybirliğiyle güvenoyu alır.¹⁴³ Mayıs 1935'te toplanan IV. Kurultay'dan hemen önce, Genel Sekreterlikten 25 Nisan 1935'te verilen talimatla; Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları dolayısıyla daha önceden (1933) hazırlanan dövizlerden bazılarının kurultay günü yurt genelinde asılması talimatı verilir. Daha önceki genel seçimlerde kısmen yer bulan, bu afişlerin bazıları şöyledir:¹⁴⁴

"Türk kadını! Sana hakkını veren Cumhuriyettir.

Öz tarihimizi, öz dilimizi Cumhuriyet öğretti.

Durmamalım, düşeriz.

Türk inkılâbı asrı yıla sığdırdı.

Biz bize benzeriz.

Türküme, ne mutlu bana."

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 9 Şubat 1935; Türksözü, 10 Şubat 1935.

¹⁴¹ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXVII/79, (Mart 2011), s. 17.

¹⁴² Demirel, Tek Partinin..., s. 178-180; Seçimlerin bitmesini müteakip Atatürk'ün seçim beyannamesi ajanslara verilmiştir. Bu beyanda şu ifadeler dikkat çekmektedir: "Sevgili Yurddaşlarım: Bana ve partime inancınızı ve güveninizi yine gösterdiniz. Sayılab namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli bulunduğunuz ulusça gösterilen birlik, uluya bağlılık bütün gözleri yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin çıktığı bu 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurddaşın gençliğidir. Kemal Atatürk." Türksözü, 10 Şubat 1935.

¹⁴³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c001/tbmm05001001.pdf>. (19.08.213).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c001/tbmm05001002.pdf>. (19.08.213).

¹⁴⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935 den Birincikanun 1935 sonuna Kadar, Cilt 7, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır), Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s. 15-17.

Bu afişler incelendiğinde, rejimin propagandasının ana unsurları göze çarpar. Cumhuriyetten Türk inkılâbına, Türk kadınından demiryollarına, iktisadi gelişmeden milli birliğe birçok konu, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde içselleştirilmeye çalışıldığı görülür. Parti, kuruluşundan başlayarak çeşitli tüzük ve program değişiklikleri yapar ve 1935'te benimsediği yeni programla da ilkelerini oluşturan altı oku iyice belirginleştirir. 5 Şubat 1937'de yapılan Anayasa değişikliği ile Altı Ok anayasal olarak da devletin ilkeleri haline getirilir.¹⁴⁵

CHF'nin IV. Kurultayında fırka sözcüğü parti, kongre sözcüğü de kurultay ile değiştirilmiştir.¹⁴⁶ 1935 Kurultayındaki dikkat çekici gelişmelerden birisi CHF'nin devlet partisi olarak nitelendirilmesi, tüzük ve programda yapılan değişiklikler de bu niteleme çerçevesinde gerçekleştirilir. CHF'nin otoriter eğilimlerini sakınmadan yansıttığı program ve tüzüğün benimsendiği Kurultayda "otorite", "sıkı disiplin", "parti hükümeti" kavramları kullanılır, Kemalizm kavramı da ilk kez Kurultay belgelerine girer. Recep Peker'in konuşmasında "yüce ve ulusal varlık" biçiminde nitelendirilen parti ise devletle bütünleşme aşamasına getirilir.¹⁴⁷ Böylece Dâhiliye Vekili CHF Genel Sekreterliğini, illerde de valiler CHF İl Başkanlığı görevini üstlenir.¹⁴⁸

Ğ- 1938 Belediye Seçimleri

Belediye Kanunu gereği eylülde yapılması gereken seçimlerin yoklama çalışmaları yurt genelinde 1 Eylül'de başladı. Belediyelerce görevlendirilen yazmanlar tarafından oy cetvelleri hazırlanır. Belediye intihap encümenleri tarafından kontrol edilen, son listeler tanzim edilir.¹⁴⁹ Ay boyunca gazetelere ilanlar verilerek halk bilgilendirilir. Bu ilanların birinde şu ifadeler yer alıyor:¹⁵⁰

"Hemşeri! Belediye Azası seçimine başlanıyor. Defterler mahallelere asıldı. İntihap hakkını kaybetmemek için hemen defterleri tetkik et, adın yazılmamışsa belediyedeki intihap encümenine müracaat etmeyi unutma. Aksi takdirde medeni haklarından birini kayıp etmiş olursun."

¹⁴⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016033.pdf>. (10.08.213). Bu ilkeleri yansıtacak bir parti emblemi için uzun araştırmalar yapılmıştır. Müzelerdeki Türklüğe ait eski eserler incelenmiş; sonunda "Türk Oku"ndan esinlenerek ok simgesi benimsenmiştir. Altı ilke için, üzerinde güneş ışınlarını da anımsatan altı okun bulunduğu bir amblem çizilmiştir. Amblemin yukarıdan dördüncü en uzun oku, asıl oranı vermekle birlikte diğerleri salt uyum bir biçimde elde etmek ve dinamizmi de simgelemek için farklı kısalıklarda tutulmuştur. Amblem, rozetlere, kartlara, kâğıtlara, estetik açıdan anlamlı ve şık bir hava verirken, Türk Bayrağı kırmızısı üstüne beyaz Altıokla da parti bayrağı dizayn edilmiştir. 9 Mayıs 1935'teki IV. Kurultay'da amblem ve bayrak, alkışlarla benimsenmiştir. Necdet Sakaoglu, "Altıokçuluk Albümü", *Tarih ve Toplum*, 24/141 (Eylül 1995), s. 36

¹⁴⁶ Koraltürk, "CHP Kronolojisi...", s. 46.

¹⁴⁷ Soydan, "Türkiye'de Tek Parti...", s. 78.

¹⁴⁸ Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s. 46-47.

¹⁴⁹ *Türksözü*, 1 Eylül 1938; 7 Eylül 1938.

¹⁵⁰ *Türksözü*, 13 Eylül 1938.

Türksözü'nde Nevzad Güven imzalı çıkan "Belediye Seçimleri" isimli yazıda, belediye seçimlerine iştirak etmenin medeni bir borç olduğu kadar, vatandaş açısından maddi menfaatlerinin emrettiği bir borç olarak da düşünülmesi gerekliliği vurgulanır. Saltanat devrinde unutulmuş belediye hizmetlerinin, Cumhuriyet idaresiyle hakiki önemine kavuştuğu ifade edilir.¹⁵¹

Belediye seçimleri yurt genelinde 1 Ekim 1938'de başlar. Halk seçimlere büyük bir alaka gösterir ve rey sandıklarının başına akın eder.¹⁵² Seçimler için bir gece önceden şenliklere başlanır, şehirler bayraklarla donatılır, gece elektrik tenviratı yapılır, havai fişekler atılır, halk evinde radyo neşriyatı yapılarak halka dinletilir;¹⁵³ birçok genç hatipler halkevinde veya halk kürsülerinde söylevler verir.¹⁵⁴

Belediye teşkilatı mevcut olan 544 yerde (7 vilayet, 41 kaza ve nahiye belediye hariç olmak üzere) belediye seçimlerinin neticelerini gösteren malumat 19 Ekim 1938'de Dâhiliye Vekâletince yayınlanır. 23 yerde kanunen lazım gelen nisap temin edilmediğinden müddet temdit olunur. CHF namzetleri her tarafta ittifakla seçilir.¹⁵⁵

Dâhiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, yapılan belediye seçiminde alınan netice sebebiyle umumi müfettişlere, vali ve CHF başkanlıklarına aşağıdaki telgrafi gönderir:¹⁵⁶

"Belediye intihabının neticelerini almış bulunuyorum. Bu defa intihabın her tarafta gerek halkımızın intihaba iştirakteki büyük alaka ve nispeti ve gerek namzetlerimize karşı gösterdikleri itimadı ve intihabın yüksek bir intizam ve disiplin dairesinde cereyan eden tarzını mütalaa ve intibalarımın parti umumi reis vekiline arz ve keyfiyetin Umumi Reisimiz Büyük Şef Atatürk'e sunulmasını kendilerinden istirham ettim. Filhakika yüksek Türk milletinin her zaman ve her yerde Ulu Şef Atatürk'e ve onun rejimine ve CHF'na ve hükümetine gösterdiği itimat ve bağlılığın bu en yeni misali milletimizin medeni ve siyasi olgunluğunun ve parti disiplinine dikkat ve riayatinin bariz bir tecelli ve tezahürüdür. (...)"

Atatürk döneminde gerçekleşen son seçimlerin de sonuçlanmasının ardından Başvekil Celal Bayar, Atatürk'e bir telgrafla seçimlerle ilgili gelinen son durum hakkında bilgi verir.¹⁵⁷ Bu telgrafa Atatürk de şu şekilde cevap verir:¹⁵⁸

¹⁵¹ Yine seçimlere ilişkin şu ilan dikkat çekicidir: "Hemşeri: Belediye Seçimi yaklaşıyor. Şu aşağıya yazdığımız noktaları unutmama, reyini kullanacağın zaman ona göre hareket et." uyarısıyla, seçimin teknik olarak nasıl cereyan edeceği hakkında vatandaş bilgilendirilmiştir. *Türksözü*, 22 Eylül 1938.

¹⁵² *Aydın Tarihi*, 1 Birinci Teşrin 1938, s. 1.

¹⁵³ *Türksözü*, 1 Teşrinievvel 1938.

¹⁵⁴ *Türksözü*, 6 Teşrinievvel 1938.

¹⁵⁵ BCA: 030.10./82-538-17.

¹⁵⁶ BCA: 490.01./4-19-5.

¹⁵⁷ "Dâhiliye Vekili CHF Genel Sekreterinden aldığım yazıda kanuni sebeplere müstenit birkaç belediyenin bir hafta için tehir olunan intihabları müstesna olmak üzere bütün Türkiye belediyelerinin intihablarının bittiğini ve her yerde rey

“Belediye intihaplarının bittiğine dair olan telgrafımızı aldım... CHF'nin ideali ve programı ve cumhuriyet hükümetinin icraatı ancak milletimizin bu yüksek ahlak ve hasletinde mesnet bularak her gün feyizli bir eserini gösterebilmektedir. Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi memleket ve millet için yegâne kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılâp prensiplerinin, cumhuriyet rejiminin tatbikatı üzerinde fikir ve elbirliğinin bu yeni tezahüründen dolayı aziz vatandaşlarımıza ve başta siz olduğunuz halde parti ve hükümet teşkilatını tebrik, teşekkür ve muhabbetlerimin iblağını rica ederim.”

Karşılıklı iki telgraf incelendiğinde, Başvekil Celal Bayar seçim sonuçlarının Ulu Şef Atatürk'e ve onun inkılâp ve rejimine bağlılığın göstergesi olduğuna işaret ederken; Atatürk bu başarının Cumhuriyet rejimine ve Türk inkılâbına olan güvenin tezahür ve emaresi olduğuna dikkat çeker.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde üçü belediye, beşi genel seçim olmak üzere toplam sekiz seçim deneyimi yaşanır. Her seçim kendine has şartlar içinde gerçekleşir. Bu dönemde, çok partili denemelere rağmen, tek partinin yani CHF'nin etkin ve yönlendirici olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki tür seçimleri de hemen hemen CHF namzetleri kazandı. Bu da devletin ideolojik zemininin güçlenmesini sağlar. Seçimlerde bürokrasi ise CHF'nin en önemli argümanlarından birisi olur.

Seçim çalışmalarında geçmiş-gelecek çizgisine sık sık vurgu yapılarak halkın iradesi yönlendirilmeye çalışılır. CHF seçim çalışmalarında eğitim, sağlık, bayındırlık ve iktisadi tüm konularda bir takım hedefler gösterir, ulusal birlik, tam bağımsızlık, güçlü nesiller yetiştirme gerekliliğini öne çıkararak gelecekte yapılacak işlerin akamete uğramaması için halkın oylarına talip olduklarını söylenir. Bunlarla da CHF-halk arasında organik bir bağ kurulma gayreti içinde olunur.

Bu süreçte taraflar arasında bazı sorunlar yaşansa da bunlar günün şartlarında aşılır. Bu gibi deneyimler de günümüz Türkiye'sinin hazırlanmasında en başat rolü üstlenir.

sahibi vatandaşların büyük bir tehalük ve şevkle intihaba iştirak ederek reylerini CHF namzetlerine verdiklerini bildiriyor ve Türkiye halkının istisnasız Ulu Şefimiz Atatürk'ün emrinde ve izninde ne kadar derin bir imanla yürüdüklerini ve Atatürk inkılâp ve rejimine bağlılıklarının ve CHF'ne ve hükümetimize sağlam itimatlarının bu yeni tezahürünü ilave ediyor. Yüksek Türk milletinin her zaman ve her yerde Ulu Şefimize ve onun yarattığı rejime sonsuz bağlılıklarının bu en yeni ve kıymetli tezahürünü sonsuz saygılarımla arz etmeme müsaadelerinizi istirham ederim.” *Aydın Tarihi*, 15 Birinci Teşrin 1938, s. 24.

KAYNAKÇA

Arşiv

-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Gazeteler

-Ayn Tarihi

-Cumhuriyet,

-Hakimiyet-i Milliye

-Son Posta

-Türksözü

-Ulus

-Vakit

Kitaplar

-Akbiyık, Yaşar, (Komisyon), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

-Ateş, Nevin Yurdsever, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terekkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul, 1994.

-Ayata, Ayşe Güneş, CHP Örgüt ve İdeolojisi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.63.

-CHF Halk Hatıpları Teşkilatı Talimnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1927.

-CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

-Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935 den Birincikanun 1935 sonuna Kadar, Cilt 7, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır), Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

-Çeçen, Anıl, Halkevleri, Ankara 1990.

-Çolak, Hikmet, 1930 Belediye Seçimleri, , Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

-Demirel, Ahmet, İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010.

-Güneş, İhsan, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, Ankara, 1997.

<http://www.marxists.org/archive/hallas/works/1984/09/agitprop.htm> (19.08.213).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c003/tbmm04003035.pdf>. (19.08.213).

-Mumcu, Ahmet, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İstanbul, 1986.

-Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1060), Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.

-Mücahit Küçükylmaz, Türkiye'de Siyasal Katılım, Birey Yayınları, İstanbul, 2009.

-Okyar, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

-Ökte, Ertuğrul Zekai, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurtiçi Gezileri (1922-1931), I, İstanbul, 2000.

-Öz, Esat, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1943), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

-Tekin, Nil Türker, Türkiye'de Seçim Propagandaları 1908-1946" Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998

-Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952, İstanbul, 1952.

-Tunçay, Mete, T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

-Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri (ZC).

- Yetkin, Çetin, Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yücekök, Ahmet, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Zürcher, Erik Jan, Terekkiperver Cumhuriyet Fırkası, Çev.Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1992.

Makaleler

- “Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 90 (İstanbul, 2004).
- Alkan, Mehmet Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, Anayasa Yargısı Dergisi, 23 (2006).
- Demirel, Ahmet, “1923 Seçimleri”, Tarih ve Toplum Dergisi, 24/144 (Aralık 1995).
- Emrence, Cem, “Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, Tarih ve Toplum Dergisi, 200 (Ağustos 2000).
- Günver; Güneş, “Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset” Tarih ve Toplum Dergisi; 11/65 (Mayıs 1999).
- Kayalı, Kurtuluş, “İTBMM’de Muhalefet”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 5, İstanbul, 1982.
- Koraltürk, Murat, “Sivas Kongresi’nden 12 Eylül 1980’e CHP Kronolojisi”, Tarih ve Toplum, 24/141 (Eylül 1995).
- Okay, Cüneyd, “1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beyannamesi”, Toplumsal Tarih, 9/49 (Temmuz 2004).
- Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXVII/79, (Mart 2011).
- Sakaoğlu, Necdet, “Altıokçuluk Albümü”, Tarih ve Toplum, 24/141 (Eylül 1995).
- Soydan, Aynur, “Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler”, İktisat Dergisi, 374 (Aralık 1997).
- Uyar, Hakkı, “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü ile Yazışmaları: Durmayalım, Düşeriz!”, Toplumsal Tarih, 20/118 (İstanbul, 2003).
- Uyar, Hakkı, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, Toplumsal Tarih, 64 (Nisan 1999).
- Uzun, Hakan, “Bir Propaganda Aracı Olarak “Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 6/11 (Bahar 2010).